

2. Продължение от кн. 3-4/2002 г.

Макар че сериозната литературнокритическа оценка е отдавна рядкост в нашите медии, заслужава си човек да се вглежда в съществуващите страници за нови заглавия и особено някои от класациите. Утешително е все пак, че „Стандарт“ и „Монитор“ имат постоянни страници „Книги“, в „Новинар“ тя носи името „Книжарница“, въпреки че голяма част от нея е отделена за обявя; така е във вестниците „24 часа“, „Сега“, „168 часа“. Специално приложение и по-обширни отзиви предлагат „Дневник“, „Капитал“, „Дума“ и др. Съзнателно не включвам в това изброяване седмичниците „Култура“, „Български писател“, „Литературен форум“, „Литературен вестник“ и други специализирани издания, които са тясно свързани с литературния живот и се стремят да го отразяват по-цялостно. Първото впечатление от обзора на публикациите за дейността на нашите издателства е, че се издават доста книги. Като имам предвид условията на съвременния ни живот, икономическите и политическите кризи и трусове, сам по себе си този факт заслужава положително отношение.

Излишно е да правя уговорката, че количеството не е качество и все пак дори един бегъл поглед може да ни поднесе неочаквани изненади от всевъзможни съчетания на автори и жанрове, на вкусове и търсения да се спечели читателското внимание. Като бестселър се предлага от „Бард“ новият роман на Умберто Еко „Баудолино“ с препоръката, че той повтаря успеха на дебюта на автора „Името на розата“. Пак като бестселър се предлага книгата на Кандис Бушнел „Сексът и градът“ от издателство „Кръгозор“. Тук искам да отбележа нещо, което е практика, отдавна наложена в САЩ и западните страни. По Нова телевизия зрителите вече следят сериала „Сексът и градът“, екранизация на романа, създаден от видната журналистка по времето, когато

РОДНОТО КНИГОИЗДАВАНЕ МЕЖДУ ТРАДИЦИЯТА И МОДЕРНИЯ СВЯТ

доц. д-р Стефан КОЛАРОВ

тя води рубрика във в. „Ню Йорк обзървър“. Това „обвързване“ на издателство с излъчвани филми и сериали в едно и също време отговаря на интересите и на евентуалните читатели, и на сигурен пазар на изданието. Този „синхрон“ вероятно ще се налага и у нас все по-често.

Но да видим какво още подбира родният издател, за да зарадва онези, които остават верни на книгата. Ключови думи за тази загадка са, разбира се, ЖЕРТВИ, КОШМАРИ, ПОРНО, ИНТРИГИ и всичко, което те подсказват или допълват в „истории“, разказани от майсторите на трилъри, магически преживелици, нецензурни преживявания. Популярността на Стивън Кинг се експлоатира без всякакви задръжки и ограничения. Последният му роман „Буик 8“, издаден от „Плеяда“, се рекламира, че героите са жертва на необяснимото и се изтъкват думите на един от тях: „Любопитството или убива, или лекува, важното е да го удовлетвориш“. След смразяващите още със заглавията си романи „Самозащита“, „Хладнокръвна ярост“ и „Кървава разходка“ на доктора по клинична психология в Южнокалифорнийския университет Джонатан Келерман, издателство „Хермес“ издаде поредното му стряскащо произведение – „Доктор Смърт“. „Бард“ продължава да експлоатира читателското доверие в Нора Робъртс и предложи неотдавна нейния роман „Полунощ в стаята на сенките“, където се описва борбата на

адвоката Дилън Фитцджералд с духове. Издателството с претенциозното име „Световна библиотека“ допълва тази поредица от заглавия със стряскащото „Нощно изстребление“ от Ф. Пол Уилсън и Стив Лайън, разнищващо деянията на наемен убиец в Атлантик Сити. ИК „Прозорец“ с книгата „Неспазващо обещание“ на Пери О’Шонеси въвежда в света на богатите, в който адвокатката Нина Райли открива любов, пари и смърт.

Без излишни подробности можем да изредим класическата „кримка“ „Малтийският сокол“ на Дашиъл Хамет (ИК „Хермес“), чиято екранизация също осигурява успеха. На същото издателство е и трилърът „Първият милиард“ от Кристофър Райх, в който има убийци, мафиоти, клишираната интрига САЩ – Русия чрез опита на Нюйоркската борса да бъде изнесена медийна компания. Пак в Ню Йорк, но вече в престижна консерватория, е извършено убийство, чието разследване е описано от Джефри Дивър в романа „Невидимия“ на ИК „Ера“. Да споменем „Деветата жертва“ от Джан Бърк (изд. „Атика“), трилърите „Сметки за разчистване“ от Лий Чайлд (изд. „Обсидиан“), „Наркопарии“ от Робърт Таненбаум (ИК „Компас“) или една от последните книги на „Еднорог“ – „Смърт в сенките“ от Вал Макдърмид. Така картината е достатъчно пълна. Търсачите на силни усещания имат наистина богат избор.

Вярно е, че нашият читател дълги години нямаше възможност да търси и намира подобен род литература. Тя има своето запазено място на книжния пазар на почти всички страни по света. И все пак това изобилие не може да не буди, ако не тревога, то поне някои основателни въпроси. Наистина ли цялата тази „кървава феерия“, изградена често пъти не по законите на художественото творчество, а на търгашеството, на сензационната евтина измислица, е нужна на българина? Американското четиво запълва ли достойно духовното пространство на онези, които са превърнали някои от споменатите автори и творби в „най-продаваните книги“ на площад „Славейков“? С какво героят на Ърл Стенли Гарднър – прочутият детектив Пери Мейсън, може да бъде близък до душевността, вълненията, проблемите ни? А като него

вече са стотици от издадените през последните десетина години произведения на лесносмилемата книжнина, продавана често на сергиите на цената на два или три трамвайни билета.

И в първата част на моята статия поставих въпроса за съотношението преводна литература – българска литература, защото това не е страничен или маловажен въпрос. Наистина има автори и книги, които се превеждат не само у нас, но и навред по света. Не се създават всеки ден шедеври. Безкритичността обаче, инерцията да се предлага като престижна само чуждата книжна продукция обърква критериите. Така в тази масова литература не винаги могат да се отличат истинските, действителни постижения, а рекламната представа за новите книги деформира верния усет за стойности, за издателски находки.

Например такъв е случаят с книгата „Априлски момичета“ от Борис Виан, издадена от „Фама“. Известният френски писател е почти непознат у нас, дори специалистите рядко го споменават, а през ХХ век той е сред представителите на модерната проза. В „Новинар“ от 4 март 2003 г. обаче изопачено и деформирано се представя неговият стил, а публикуваният откъс със заглавие „Плъзна ръка под роклята ѝ“ напомня леконравно четиво за хора с болно въображение.

Хубаво е, че отделни издатели подбират книги с документален характер или интересно описани събития, които са свързани с исторически личности и факти, допълнени и преосмислени от авторското въображение и ерудиция. Такава е поредицата „Приключения на Ераст Фандорин“ на „Еднорог“, чиято втора книга „Турски гамбит“ е със сюжет от Руско-турската освободителна война. Писателят Борис Акунин проследява сложните ходове на руското и турското разузнаване по време на драматичната обсада на Плевен. В други земи и време отвежда действието на книгата „Господарят на млчанието“ от Елизабет Питърс, доктор по египтология в Чикагския университет, издадена от „Жар“. В Кайро и Луксор през 1915 г. експедиция е вплетена в пресъпна мрежа и международен шпионаж. А романът

на Дан Браун „Шифърът на Леонадро“ (ИК „Бард“) разплита тайните на „Ордена на Сион“ и връзката с велики личности като Исак Нютон, Леонардо да Винчи, Ботичели, Виктор Юго. Бих споменал и „Записки на революционера“ от Пьотр Кропоткин (изд. „Захарий Стоянов“). За първи път се представя теоретикът на руския анархизъм. Бих добавил и „100-те най-влиятелни книги, писани някога“ от Мартин Сеймур-Смит на изд. „Репортер“.

Макар и бавно, истинският издател рано или по-късно достига до ТРУДНАТА, НО ДЕЙСТВИТЕЛНА НАХОДКА, до автори и заглавия, които не са преходни като литературната мода, а оставят трайна диря въпреки нея. Заблуждаваща е рекламата за една книга от рода на „Милиони тиражи по цял свят“. Неоспорим факт е, че повечето класици не са се радвали на „тиражен успех“, на лесни печалби, на смайващи продажби. Затова подборът на чуждестранната продукция с клеймото „Световен бестселър“ е изграден често върху пясъчна почва. Ако едно издателство извайва своя профил на тая основа трудно може да очаква сигурен път във времето, траен резултат, уважение на ценителите на изящната словесност.

И да се върнем пак на парливия и сложен въпрос за българските поети и писатели, за тяхното място в издателските планове, за уважението на издателя към утвърдени вече имена, и тези, които тепърва започват своя път в изкуството. През втората половина на ХХ век нашата литература имаше и щастлива, и сложна, а в някои отношения и драматична съдба. Ще спомена „случая“ „Тютюн“, защото той е класически пример за действителното положение на големия творец у нас след Девети септември 1944 г. Димитър Димов създаде два варианта на своя знаменит роман и оценката за него е трудна, изискваща много усилия, полемика, дори дързост. ИК „Труд“ отпечата в ново издание първия вариант, но колко добре би било да бъде преиздадена и преработената версия, така в неспокойния ход на времето може да се почувства по-добре истината за твореца и неговата участ.

Четирилогията на Димитър Талев отново се нуждае от преиздания, от съвременни оценки. Историята на „Илинден“ от нея например също поражда доста размисъл. Въобще цялата „одисея“ на тази мащабна романова епопея сега може да се разтълкува по-добре като се използват и доскоро непознати автори бележки и документи. Чрез тях ще се долови и атмосферата на 50-те и 60-те години, идеите, вълнували и писателя, и епохата.

Характерен е случаят с Георги Караславов, чиято слава се дължи на непреходни творби като „Татул“ и „Снаха“, но създаде и редица други произведения особено „Танго“, „Обикновени хора“, без които прозата ни би била много по-бедна. Върху неговото голямо име и дело легна мрачната сянка на политическата партизанщина, на убогостта и ограничено литературоведско мислене и новите поколения все по-малко знаят за един от самобитните ни писатели. Тук бих споменал Людмил Стоянов, Орлин Василев, Камен Зидаров, Светослав Минков. Ужасяваща забравя покрива именити творци, от които много произведения биха били гордост на всяка чужда литература, и в съпоставка с които преводите на издателство „Световна библиотека“ трудно могат да бъдат възприети като по-добри. Веднага да подчертая, че вземам за пример това издателство твърде условно. Преди всичко заради името. Същото може да се каже за десетки други.

Отношението към нашата класика не е нещо странично. Разбирам огромните трудности – материални, редакторски, разпространителски и др. Но след като едно малко издателство като „Стрелец“ може така грижовно да подбира книгите си, да представя нашите автори от по-далечното и по-близкото минало в своите поредици, защо явно печелившите „Бард“, „Труд“, „Еднорог“, „Прозорец“, „Колибри“ и др. не включат в плановите си повече наши заглавия, които не носят бърза печалба, но са част от голямото ни културно наследство, възпитавали са поколения българи, имат емблематично значение за националната ни идентичност пред света.

Похвални са усилията на такова авторитетно издателство като „Захарий Стоянов“ да създаде

няколко поредици за български поети и писатели. Своя сериозен принос имат „Хермес“, „Слово“ и др. Но актуално е все повече разнопосочното представяне на периодите от нашата литература. Отново се чувствуват големи празноти при представянето на творци от различни поколения, от различни периоди на литературната ни история. С фалиралото издателство „Български писател“ изчезна традиция, която беше приемник на издателската ни традиция от времето преди Втората световна война. Страшно е, че вече никой не издава съчинения на отделен писател – събраните прецизно негови произведения в няколко тома, така че една лична или обществена библиотека да може да разполага с тях.

За такава мащабна и отговорна издателска дейност е нужна подкрепата на Министерството на културата, на големите фондации, а защо не и на отделни спомоществователи, които милеят за родното слово. Кой ще издава българската литература и то в целия нейн блясък и пълнота, а не „оглозгано“, според нечий примитивен понякога или печалбарски вкус и усет? Полагат се усилия за българите в чужбина и запазване на връзката им с родината майка. Радваща е новината, че в Молдова ще бъде открит Български университет. Стоотици хиляди наши сънародници напуснаха през последните години България, децата им ще растат и учат далеч от Балкана, от Марица и Дунав, от Добруджа и др., възпети в безсмъртни творби, в неувяхващи стихове и песни. И Вазов вече не се издава както трябва. Може би патосът на неговата „Епопея на забравените“ е потребен, за да събуди издатели и читатели, да върне някогашното преклонение към родната реч, към вечните български книги.

Подобно на мистерията в някои предпочитани сюжети на чужди автори витае и МИСТЕРИЯТА НА НАЙ-ПРОДАВАНИТЕ КНИГИ, когато се вглеждаме в странни класации на продавачите от сергиите на книги. Не искам да обиждам техния труд, но най-напред искам да обърна внимание на ленивия начин, по който те предлагат книгите, как ги подреждат и сами „класират“ – най-често не според стойността им на произведения на науката или художественото

слово, а според възможността за бърза печалба. Свидетел съм на десетки примери, когато човекът зад щанда не знае нищо за автора и творбата му, която иска да продаде. А „трудните книги“ искат специална грижа, подходящо подреждане – не затрупани от пищно украсени корици, а място, което да кара претенциозния и достатъчно добре ориентиран купувач да ги намери. Все по-актуален е проблемът за липсата на книжарници, където „общуването“ с книгата често пъти предопределя и нейната продажба. Ако една творба може да се прегледа, да се разгърнат и прочетат отделни откъси, да се види по-спокойно нейното съдържание, тогава личната оценка става по-важна, отколкото обясненията и на най-подготвения продавач, чиято сергия не позволява това удобство, което притежава книжарската лавица. Макар и атрактивен, столичният площад „Славейков“ рано или късно ще трябва да възвърне стария си облик, а издателите постепенно да намерят верния и сигурен дом на своята продукция. Така както направиха ИК „Труд“ или ИК „Рива“ на бул. „Ген. Ст. Тошев“ блок 223 в столицата, книжарницата на бул. „В. Левски“, реституирана на поета Валери Петров, като наследство от неговия баща и носеща името му „Нисим Меворах“... Има доста примери и това е една много окуражителна тенденция. Но книжарница не тип „склад“, а книжарница, където атмосферата, умелата подредба, вещината на продавача ще покани този, който цени книгата, за да я намери, да бъде сигурен в нейната стойност, просто да ѝ се зарадва.

Иначе ще продължаваме да недоумяваме как сред „най-продаваните книги“ на площад „Славейков“ се нарежда „Беки Б. в Манхатън“ от Софи Кинсела (ИК „Кръгзор“), „Всички готини са женени“ от Катрин Биглоу (ИК „Ера“) или „Пигтаун“ от Уилям Конич (ИК „Плеяда“). Ще излезе, че читателите на в. „Шок“ са и най-усърдните читатели и купувачи на произведения, които не представляват интерес и за най-непретенциозните ценители на словото. Друг е случаят със „Слави Трифонов за стърчането“ от Любен Дилов-син на ИК „Сиела“. Тъй като става дума за българска книга дори можем да се възторгнем, че тя е толкова търсена. Друг е въпросът, че посредственият

сценарист, публицист и неуспял политик търси лесно признание под сянката на телевизионната звезда.

Подобни класации не „отбелязват“ никога такива издателски „празници“ като появата най-после и на „Содом и Гомор“ – последната част на „По следите на изгубеното време“, която Марсел Пруст публикува малко преди своята смърт през 1922 г. Така изд. „Панорама“ с превода на Мария Георгиева запълва истинска празнота в духовното ни пространство. Или дори „Афоризми“ на популярния у нас ирландски драматург и критик Бърнард Шоу, подбрани от „Фамма“. За събитие от края на миналата година смятам появата на „Непубликувани спомени“ от Тодор Александров и „Да се спасиш като загинеш. Непубликувани дневници и спомени“ от Иван Михайлов, предявени от не много популярното издателство „Синева“. Тези издания считам наистина за престижни вместо посочената като „мегаселър“ от „Хермес“ блудкава и превзета история, разказана от англичанската Уна-Мери Паркър в „Момент на лудост“ – разплетената връзка между пет любовници и шест бижута. Само мазохисти биха чели как Лусинда получава като завещание след смъртта на тираничния си баща старинно куфарче с „тайната“ за пет метреси и трябва да им върне любовните писма. Много по-полезно четиво има в „Стимулиране на имунната система“ от сънародниците на Паркър – Дженифър Мийк и Патрик Холфорд, публикувана от „Прозорец“.

При споменаването на толкова много заглавия парливият въпрос

УМИРА ЛИ КНИГАТА?

е направо неуместен. И в епохата на Интернет-поколението, и на неизчерпаемия „Дързост и красота“, чийто серии вече клонят към 1000, ще остане тръпката да се общува с книгата, да се четат вълнуващи страници на творци от миналото и настоящето. Въпреки мрачните прогнози, че вече все по-малко се чете и Гутенберговата галактика клони към залез и гибел, печатното слово ще тържествува и ще има своите ценители. Изпитанията за издателите обаче ще нарастват – все по-необичайни, изненадващи, трудни за разрешаване. Гладът за ярко и потребно четиво неизбежно ще среща преситата от

пленителни съчинени страсти и преживелици, плод на кабинетно въображение или пресилени екзотични и съчинени представи за идеално щастие. Наистина изобилието на нови издания е доказателство, че в началото на XXI век българинът може да намери нужното му разнообразие на книжния пазар, без да го възпират идеологически догми и забрани. И все пак да не забравяме, че изчитането на десетки празни, безсъдържателни книги не е умствено завоевание. Някога Гьоте заявява, че всички книги на земята да изчезнат, само Библията да остане, това е достатъчно.

За културния човек четенето е част от развитието и формирането, не занимание, което допълва безделието. Четенето за всеки човек е органична част от изграждането на личността, разширяване на интелектуалния кръгозор, възможност за реализация на неосъзнати възможности и желания. Има значение кои са авторите и героите, които са докоснали нашето най-ранно детско вълнение, оставили са завинаги вяра в доброто и красотата. С „Грозното патенце“ на Андерсен можеш да живееш цял живот. „Малкият принц“ на А. дьо Сент Егзюпери е желан и от малчуган, и от вече побелелия възрастен човек. Без Ботевия плам и революционна страст, без преклонението на Вазов пред всичко българско, без белоцветните вишни на Дебелянов ще зънем в самотата и отчаянието, в обграждащото ни отчуждение на житейската динамика. Дори да ни обгражда лукс или да е осигурено парчето хляб.

Ето къде е голямата отговорност на хората, които се заемат с книгоиздаване и книготърговия. Нацията ни е преживявала жестоки исторически погроми, плащала е с кръвнина и свещени късове от своята земя, но нашето слово не е помръквало никога, не е загубвало своя блясък, животворната си сила. Нека не лишаваме днешните и утрешните поколения от памет, която само книжнината може да им даде, да ги съхрани в новите изпитания и несигурни дни. А това е дълг и на преуспяващи издателски къщи, и на бедния уличен книжар.